

PRILIKA ZA MIT

(Staša Bajac: *Ruka u vatri*, Geopoetika, Beograd, 2023)

Nije nemoguće, nije ni po čemu nelogično, a ipak je neočekivano kada se dogodi: susret s refleksijama motiva klasičnog mita u savremenoj prozi postaje iznenađenje i retka privilegija – retka, i sve ređa. Ne mislim, pritom, na one do nametljivosti transparentne mehaničke i strukturne paralele na koje se, kao na štaku, oslanjaju autori i autorke kad procene da će se tako zaplet sam od sebe zaperlati. Refleksije mitskog predloška koje su organske i koje je gotovo nemoguće eksplicirati jer izmiču pokušaju jednostavnih analogija – koliko i svesnom poetičkom izboru – nešto su sasvim drugo.

Nije velika verovatnoća da ćete u romanu s velegradskog asfalta, koji obiluje aktuelnim temama našeg veka i podneblja, naići na mit. Dinamičan i na trenutke nepodnošljivo opterećen histeričnim ritmom donošenja odluka,

pripovedan s ne toliko retkom dozom etičke zbunjenosti koja je evidentna kad se duh ili duša pripovesti suočavaju s emotivnim i racionalnim previranjima kao s odrođenom i dalekom kognitivnom funkcijom, povremeno jezovito nespokojan, hladan i napet roman o gordom posrtanju mlade i nepokolebljive filmske autorke i istraživačice/istražiteljke u sadašnjoj raspolućenoj Evropi, roman *Ruka u vatri* zasniva se na mitu o Persefoni. Štaviše, izrasta iz njega. Ovaj je mit, setićemo se, utemeljen na predstavi o čvrstoj biološkoj vezi dva ženska bića koju pokušava da raskine intervencija muškarca u čijim je rukama sva sila i moć sveta. Na dubljem nivou, mit se može čitati i kao povest o ženskoj solidarnosti koja izdrži iskušenja, razdvojenost i prekomponovanje teritorijalnih i vremenskih granica. Mit, uostalom, ne postoji samo zarad iscrpljujućih ponavljanja drevnih sadržaja kolektivne svesti već i zato da bismo ga u aktuelnom trenutku osnažili novim aropriacijama.

Mit o Persefoni i Demetri, tako, zna za ugovor i dogovor koji je srčanoj istražiteljki, beogradskoj milenijalki udatoj u Berlin, a poslovnom strašću vezanom za rodni Beograd – nedostupan; tragika našeg, savremenog, samom sebi sve manje razumljivog sveta bolno se pomalja iz činjenice da junakinja ne može sebe da podeli na Berlin i Balkan onako fer, precizno i jasno kako je Demetrin sporazum s Hadom podelio zemaljski šar na leto i zimu – a sve to na osnovu Persefonine boravišne dozvole i regulisanih prelazaka granice. *Ruka u vatri* predstavlja sasvim osoben – i većini teško prepoznatljiv – pokušaj da se

progovori o nasilju u čijem je središtu mit o Persefoni i cikličnom smenjivanju dobra i zla, ljubavi i smrti; prvenac Staše Bajac govori o stalnom *nasilju odlučivanja* kom su izložene Persefone, zanavek prinuđene da se opredeljuju između nametnutih im dužnosti – da se opredeljuju tako da izaberu sve po svoj integritet opasne opcije. Persefone odlučuju (samo ritualno, ne i esencijalno) u kontekstu ratova koje perpetuiraju bogovi podzemlja. Te iste ratove Apoloni i Orfeji puštaju da teku, i postupaju tako bez mnogo griže savesti i imalo rezignacije.

Junakinjino mahnjito (a neophodno) putovanje između dva doma i dve tuđine, od Beograda do Berlina i nazad, čvrsto obuhvata prividno labavu strukturu ovog psihosocijalnog erotskog trilera, i diktira korenite promene u svesti i prioritetima žene koja je odlučna i hrabra, no ne i stabilna i zrela. Za mladu legendu istraživačkog novinarstva i autorku filmova o sprezi zločina, profita i moći, opasnost ne predstavlja samo galaksija zločina koju pomno posmatra i čije regulatorne mehanizme, htela – ne htela, polako prisvaja. U opasnost je ne dovodi samo (polu)svet njenih junaka, kakav je od svih svetova odmetnuti Feđa, već i vlastita nemoć da suoči i uravnoteži opasni Beograd svoje mladosti i situirani Berlin zrelog životnog doba. Više od teške ljubavi sa brutalnim kriminalcem koji baštenskim makazama seče korov – a možda i prste – nju plaši vrtlog uređenog bračnog života s lepim i do depresije programiranim Danielom.

Nema miroljubive koegzistencije: za junakinju Staše Bajac samo je avion sigurno mesto, „jedinствена rupa u vremenu između dva života, gde ne pripadam nijednom”. Život u Danielovoj Evropi je egzakatan i predvidljiv, optočen i premrežen dubokom samokontrolom; život na Feđinom Balkanu zato je u stalnom grotlu improvizacije – ali u slučaju mlade i samosvesne žene, koja se lepo snalazi u uređenom sistemu NGO galaksije, dovijanje i snalaženje nije samo deo mentalitetskog paketa usluga i povlastica već se pretvara u hazardsko iskušavanje dometa lične hrabrosti. Glavna junakinja je medijska istražiteljka s nemogućim ambicijama: ne samo što nastoji da svet uredi tako da postane sameren njenim izazovima već želi i da zlo koje se opire definiciji i epistemologiji prekomponuje u uverljivu i održivu dobrotu. Koliko god se činile neuverljivim njena neokrnutost surovošću tematike kojom se bavi i naivnost s kojom gura prste u šteker koji varniči, mehanizmi njene stvaralačke logike svode se na specifičan odnos prema negativcima i kriminalcima: „[...] sve sam ih u svojoj glavi činila ranjivim i bezopasnim da bih mogla da nastavim da radim”.

Težnja junakinje da prodre u ono što naziva „teskoba, čemer, nervoza i libido” organizovanog kriminala sve vreme je deo njenog kulturološkog egzorcizma: iz same sebe isteruje duh patrijarhata, žrtvovanja i mazohizma, strepeći da je taj duh neoteriv i neiskorenjiv. Ispostaviće se da je i od podzemlja i od nadzemlja komplikovanija ona sama... I koliko god se činilo da roman o Persefoni kao poslednjoj akcionoj heroini poseduje komercijalnu zavodljivost, nje zapravo nema, jer je ukida egzistencijalna teskoba. Ne radi se ovde, dakle, o obesti privilegovanih koji život s tamne strane požele iz puke dokonosti. Junakinja Staše Bajac hirovita je koliko je hirovit i Magbet, koji tragično pogreši u proceni opsega i vrednosti svoje ratne etike. Ona greši na polju *radne etike*: strast posla pretvara se u nezdravu strast upućenu predmetu istraživanja.

Staša Bajac osnažuje ženski pogled tako što osnažuje zablude njegovog fokusa i fokuse njegovih zabluda: sva neutemeljena čitanja Feđinog karaktera proističu iz želje za iluzijom njegove bezgrešnosti. Premda se čini da se u većtom pripovedanju promenljivog ritma i fokusa saspens razgoreva i dogoreva na predvidljiv način, u dobro izabranim trenutcima kao da se košmarni san odroni u javu i zatrpa opipljivu stvarnost očekivanja, strahovima i pitanjima čiji se odgovori i razrešenja ne mogu artikulirati drugačije sem u formi umetničke montaže. Negde se sve vreme čini da autorkina heroina priželjuje patrijarhalnu tiraniju kakva više ne postoji: njena fantazma o patrijarhatu proishodi iz duha koji odbija da prihvati načelo neprotivrečnosti. Ona želi da – više nego simbolički – ostvari nemoguć i neodrživi totalitet: da bude i nasilje i akulturacija, i samosvesna umetnica i podjarmljena mučenica. Iako su joj žene kao što je njena majka (s kojom deli „adrenalin i usredsređenost”) jedina vidljiva podrška, ona traga za odobravanjem muškaraca, oslanjajući se na oca (koji otelovljuje „hedonizam i žar za komforom”), brata i muža kao na repere izvrsnosti.

Ruka u vatri problematizuje rodne odnose u onoj meri koja uznemiruje i remeti u svetu i kolektivnoj svesti teško uspostavljeni balans rodnih prava, uloga i predstava. Junakinja Staše Bajac nastala je kao daleki odjek autodestruktivnih žudnji i čežnji prepoznatih u *Orkanskim visovima* i *Vedžvudovom priboru za čaj* koliko i u *Seksu i gradu*: u sva tri slučaja nailazimo na ono što bi Merijen Herš – kada govori o persefonsko-demetrijskom narativu majke i kćeri – definisala kao opoziciju, interupciju i kontradikciju. Junakinja Staše Bajac pak ne može i ne uspeva da osvesti nijedan od tri stepena ovog narativa sve dok se ne desi potpuna autodestrukcija i opasno ne približi dezintegracija njene ličnosti, regresija u divljakušu i poslušnicu.

Konzistentna pripovedna perspektiva ne dopušta drugačije viđenje realnosti od onog koje zastupa glavna junakinja, ali i kroz njenu nepropustljivu emotivnu cenzuru provlače se slike koje opominju: jedan od važnih, uznemirujućih spojlera bio bi onaj koji otkriva da distancirano privlačni i privlačno distancirani kriminalac ubija životinje koje mu remete san. Taj detalj, koji istražiteljka u drugom delu romana dozna posredno, gotovo slučajno ali tako što sledi istraživačku metodologiju koju je toliko puta prethodno zapustila i napustila, iskupiteljski je element njene zabludele i zamagljene fiksacije: taj detalj otkriva da junakinja koju je lukavo i pedantno sagradila Staša Bajac nije naivna viktorijanska heroina neke od sestara Bronte, već srčana i gorka milenijalka koja dobro vidi jamu u koju pada, i meri je dok tone u mrak.